

Мр Катарина
ДМИТРОВИЋ

ГРУПА ПРАИСТОРИЈСКИХ ТУМУЛА КОД ВОДЕНИЦЕ МАНАСТИРА НИКОЉЕ У ПРИЈЕВОРУ КОД ЧАЧКА

УДК: 903.5"637"(497.11), 903.23"637"(497.11)

АПСТРАКТ: У раду се анализирају досадашњи резултати истраживања и појединачни случајни налази из групе праисторијских тумула који се налазе у непосредној околини воденице манастира Никоље у Пријевору код Чачка.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: хумке, археолошка ископавања, керамика, бронзани накит

У селу Пријевор надомак Чачка познато је више значајних археолошких локалитета. Међу њима су свакако Чуљевина и Питомине из античког периода, док праисторијској епохи припада група тумула откривена у непосредној близини воденице манастира Никоље. Овај локалитет је запажен још у првим годинама рада Музеја. С обзиром да су три очуванија тумула лежала у мањем сеоском гробљу, локалитет је назван Видовско-пријеворско гробље. Међутим, с обзиром да је ипак постојало више хумки не само на самом гробљу, већ и у његовој широј околини, чини се да се ово налазиште може назвати и именом познате старинске воденице – поточаре, саграђене по налогу кнеза Милоша у првој половини XIX столећа.¹ (Т. I)

Пажња стручне јавности скренута је на овај локалитет последњих деценија прошлог века, када је приликом укопавања гробне раке у једном од тумула откривена група праисторијског накита од бронзе – наруквица, фибула и торквес. Ови комади накита су представљали изузетан налаз не само својом формом и масивношћу, већ и очуваностју. У циљу испитивања тумула у овом крају обављена су археолошка истраживања 1996. године на локалитету Аде у Пријевору, удаљеном око 500 m источно од гробља. Истражена је једна хумка из раног и средњег бронзаног доба са специфичним погребним ритуалом.²

1 Према постојећим подацима, воденица је направљена по налогу кнеза Милоша Обреновића, око 1820. године и предата заједно са 30 ha околне обрадиве земље у посед манастиру Никоље из Овчарско-кабларске клисуре. Зато је у народну позната под именом Никољска воденица у Пријевору. Занимљиво је да је скоро у потпуности остала очувана у оригиналном облику, као и да је задржала своју основну функцију. Данас се о раду воденице и другим економским пословима на оближњим парцелама које су остале у манастирском поседу брине део сестринства.

2 Лидија Никитовић, „Праисторијска хумка на локалитету Аде у селу Пријевору“, *Зборник радова Народног музеја XXX*, Чачак 2000, 5–11.

Обиласком терена током радова на регулацији сеоског пута који води према гробљу и воденици (2006. године), на месту где је од раније познато постојање већег тумула преко кога је прешао овај пут, налажено је више фрагмената праисторијске грнчарије. Након овог посла тумул је остао скоро непрепознатљив, а његова тачна локација забележена је на основу претходних мерења и места налаза керамичких уломака.

У циљу испитивања слободних делова овог тумула обављено је сондажно археолошко ископавање.³ Пажљивим прегледањем овог потеса уочено је постојање типичног избрешка који је пратио линију пута са благим падом ка северној и јужној страни. Одлучено је да се на овом простору постављањем сонде прво утврди тачна локација тумула, а потом у потпуности истражи очувани део. Сонда 1 је постављена на самом ободу имања уз ивицу пута у ширини од 4 m (север–југ) и дужине 11 m (исток–запад). Тиме је обухваћен део терена под нагибом који би могао припадати периферном делу калоте хумке. Већ на самом почетку рада у оквиру овог ископа констатовано је да је данашњи изглед терена последица насипања приликом регулације сеоског пута. Уз ивицу пута копало се кроз интензиван слој шодера који је постепено опадао према западној страни. Међутим, наставак истраживања на делу сонде између ивице пута и ограде имања је онемогућен услед неспоразума са власницима имања, након чега је договорено да се радови наставе само у оквиру ограђене површине. Из тог разлога сонда 1 је скраћена у дужини од 5 m, тј. до линије ограде. Ископавањем на преосталој површини констатована је земља релативно растресите структуре (ораница), у којој је налажено нешто праисторијске грнчарије и окресаног алата. Истраживање је настављено у оквиру два новоотворена ископа постављена непосредно уз сонду 1, на благо избоченом делу терена. Сонде су сегментног изгледа (северно је сегмент А, а јужно Б), раздвојене контролним профилем усмереним правцем исток–запад (Т. II).

У сегменту А, уз контролни профил откривена је површина прекривена крупнијим камењем, приближно кружна у основи, означена као **јама I**. Горња ката ове површине лежала је на релативној дубини од 0,4 –0,5 m. Камен је слаган у 2–3 слоја без неког одређеног реда, док су се између налазили танки прослојци земље. Димензије површине под каменом износе приближно 1,65 x 1,75 m (Т. III/а; Т. XI/а). Након уклањања камена запажено је да је испод укопана јама (Т. III/б; Т. XI/б). Испуну јаме карактерише тамномрка земља са гаром, фрагменти уситњене керамике и ретко окресаним алатом. Међу налазима керамике посебно су се издвајали комади сиве боје и танких зидова израђени на

3 | Ископавање на локалитету Имање манастира Никоље код воденице у Пријевору трајало је током 12 радних дана, у периоду од 10. до 26. августа 2010. године, у организацији Народног музеја у Чачку. Истраживањима је руководила Катарина Дмитровић, виши кустос – археолог, док су стручну екипу сачињавали Слободан Богојевић и Дејан Петровић, конзерватори, Марко Бојовић, фотограф (сви из Музеја у Чачку) и Љубинка Павловић, студент археологије из Чачка. Радови су у потпуности финансирани из редовног програма Народног музеја у Чачку за 2010. годину.

ножном витлу. У вертикалном пресеку јама је у горњој половини коничног, док је у доњој цилиндричног облика. Дно је прилично заравњено. Ту су констатовани интензивна гараж и крупно камење (Т. IV). Дубина јаме, мерено од горње коте камена, износи 1,15 m.

У сегменту Б пронађена је **конструкција лучног облика** од једнослојно поређаног камења (облутка и пешчара). Један крај је лежао у самом углу, одакле се радијално ширио и прелазио преко половине лука сегмента (Т. V; Т. XII/ b). Њена ширина износила је око 0,2 m и била је неједнако очувана на целој дужини. У циљу наставка испитивања ове конструкције отворена је сонда 2 (2,7 m у правцу исток–запад и 2,5 m север–југ). Постављена је јужно од сегмента Б, у смеру логичног наставка поменуте конструкције. Међутим, у оквиру ове сонде је откривен само њен мањи део, тако да је врло могуће да је остатак лучне конструкције, на овом делу ископа, уништен пољопривредним радовима. Тој констатацији иде у прилог и чињеница да је релативна дубина камене конструкције у сонди 2 износила свега 0,25 m, док је у углу сегмента Б била 0,7 m. Уколико је лучна конструкција заправо део обимног прстена који је опасивао хумку по периферној зони, што се може закључити на основу аналогија са архитектуром тумула из ближе околине, онда је могуће претпоставити да је у њеном централном делу могуће очекивати гробну конструкцију. На основу математичког прорачуна позиционирали смо центар кружнице, који би требало да се налази на простору између пута и ограда манастирског имања, на око 2 m од источног профила сегмента Б. Истраживање у унутрашњости лучне конструкције није дало налаз неке значајније целине. Стратиграфска слика источног профила сегмента Б показује да се испод слоја светломрке земље, која се постепено тањи и нестаје у Ј делу, простире слој тамномрке земље, који по свој прилици представља слој орања на преосталој површини имања, док је слојем светломрке земље извршено насипање приликом регулације пута. Испод слоја тамномрке констатован је слој мрке земље са уситњеним лепом у коме је налажена праисторијска грнчарија. Под овим слојем лежао је танак слој мрке земље и на крају здравица оличена у слоју светле, песковите земље (Т. VI). Исто тако, запажа се да лучна конструкција од камена у углу сегмента Б лежи на слоју мрке земље са уситњеним лепом. Керамика, као и прилична количина окресаног алата која потиче са површине, али и из слојева орања и тамномрке и мрке земље, највећим делом је уситњена, испрана и некарактеристична.

Покретни налази

Репрезентативну целину са овог налазишта представља групни налаз накита од бронзе који су чинили наруквица, торквес и фибула⁴ (Т. VII/1–3). Ови предмети су већ више пута исцрпно обрађивани и опредељују се у крај VII и по-

4 | Лидија Никитовић, „Налазишта гвозденог доба у околини Чачка“, ЗРNM XXVII, Чачак 1997, 12–13, Т. V/7–9.

четак VI века п. н. е.⁵ Преко пута гробља, у непосредној близи воденице, откривена су и два гвоздена копља са уским лаворовим листом и тулцем⁶ (Т. VII/4,5). Овај облик копља, чији је лист два, па и више пута дужи од тулца, представља најраспрострањенији тип копља на централном Балкану у периоду од VI до IV века п. н. е. Блиске аналогije налазимо у Мојсињу и у Гротници у Гучи.⁷

Бројна керамика налажена је како на самој површини, тако и приликом ископавања. Међутим, углавном се ради о атипичним, испраним комадима, са доста песка у фактури. Ретки су фрагменти погодни за ближе хронолошко опредељење. Међу површинским налазима издвајају се делови разгрнутих обода већих посуда у чијој фактури има нешто финијег песка, мрке или наранџастомрке боје, где поједини примерци имају премаз и урезане паралелне линије (Т. VIII/1). Присутна је и једна мања тунеласти дршка боље фактуре светломрке и мрке боје, која је била најподеснија за ближе датирање (Т. VIII/2). Паралеле налазимо на локалитету Новачка Ђуприја код Смедеревске Паланке, где су овакви комади опредељени у енеолит (баденска култура).⁸ Овом хоризонту припада и део материјала са локалитета Соколица у Остри југоисточно од Чачка,⁹ где се међу неколицином необјављених комада налази и пар дршки овог типа. Међутим, један судић са идентичним дршкама из централног гроба хумке на локалитету Велико Поље у Јанчићима, датиран је на основу начина сахрањивања, врсте и облика гробне архитектуре као и анализе осталих налаза, у рану фазу раног бронзаног доба.¹⁰ У рано бронзано доба би се могли одредити и фрагменти тамномрке боје печења са превлаком наранџасто-окер боје и нешто песка у фактури, као и примерак сличних особина, са нешто светлијом боје на прелому (Т. VIII/3–5). За комад са деловима тракасте дршке очуваним у корену, пронађен уз саму лучну камену конструкцију, проналазимо аналогije са већим судом из раног бронзаног доба из гробне конструкције на локалитету Сува

- 5 Исто; Rastko Vasić, „Die Fibeln im Zentralbalkan“, *Prähistorische Bronzefunde*, Ab. XIV, 12. Band, Stuttgart 1999, 67, Taf. 36, 483; *Silber der Illyrer und Kelten im Zentralbalkan*, Eberdingen, 2004, 91, kat. 31; Rastko Vasić, „Die Halsringe im Zentralbalkan“, *PBF Ab. XI*, 7. Band, Stuttgart, 2010, 40, Taf. 29, 200.
- 6 Milorad Stojić, Lidija Nikitović, „Ada in Prijedor bei Čačak. Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit im Moravagebiet und im serbischen Donaugebiet“, *Старинар Н. С. XLVII*, Београд, 1996, 205, Abb. 1/4–5.
- 7 Лидија Никитовић, Милорад Стојић, Растко Васић, *Мојсиње, некропола под хумкама из бронзаног и гвозденог доба*, Чачак, 2002, кат. бр. 28, 80, 81; Растко Васић, Катарина Дмитровић, „Неколико случајних налаза из гвозденог доба са локалитета Гротница у Гучи“, *ЗРHM XXXVIII*, Чачак, 2008, 13, Т. II/2–4.
- 8 Душан Крстић, Arthur Bankoff, Мирјана Вукмановић, Frederick Winter, „Праисторијски локалитет „Новачка Ђуприја“ – резултати сондажних истраживања 1977. и 1980. године“, *Зборник Народног музеја XII–I*, археологија, Београд, 1986, 21, Т. IV/4–6.
- 9 Милорад Стојић, „Праисторијска керамика са локалитета Соколица у Остри“, *ЗРHM XXX*, Чачак, 2000, 16–17.
- 10 Лидија Никитовић, „Праисторијска хумка на Великом Пољу у Јанчићима код Чачка“, *ЗРHM XXVI*, Чачак, 1996, 26–30, Т. I/2.

Чесма у Лучанима.¹¹ Исто тако, велике сличности постоје и са материјалом овог периода са Соколице у Остри.¹² У површинском слоју сонде 2 откривен је фрагмент обода зделе задебљалог, хоризонтално фасетираног обода сиво-смеђе боје са доста песка у фактури (Т. VIII/7). Зделе овог типа представљају типичне примерке хоризонта I прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба у басену Велике Мораве.¹³ Слично хронолошко опредељење могло би се применити на фрагменту дршке мрке боје овалног пресека са вертикалним фасетама са спољне стране (Т. VIII/6), судећи према аналогијама са налазима из села Трнава код Чачка.¹⁴ С друге стране, по површини налазишта, као и у површинским откопним слојевима, налажен је приличан број разноврсних примерака каменог алата од опала, кварцита и магнезита (Т. IX). Међу артефактима од камена може се издвојити и један брус од диорита троугаоног облика са равном базом и дорзалном површином (Т. IX/1).

Што се тиче керамике откривене у оквиру јаме I може се констатовати да је она за разлику од претходно описане грнчарије коју карактерише грубља фактура са више или мање песка у фактури, израђена на витлу од добро пречишћене земље, сиве боје печења. Ове особине је културно и хронолошки прилично удаљавају од типичне праисторијске продукције бронзаног доба. Фрагмент сиве боје од недовољно пречишћене земље са благо увученим, равним ободом може се најпре одредити као тањир (Т. X/1) чије је трајање одређено у доста широком временском распону.¹⁵ Исте фактуре је и део обода пехара са цилиндричним вратом и кратким косо разгрнутим, непрофилисаним ободом. (Т. X/2). Слични облици су познати и са касноантичке некрополе из предграђа Чачка, које је удаљено свега пар километара низводно од налазишта у Пријевору код воденице. Ови пехари се разликују по наранџастој боји печења и према осталим налазима из истих целина опредељују се у IV век н. е.¹⁶ У јами је пронађено и равно дно посуде, исте фактуре и боје као претходно описани комади. Имајући у виду овако широко хронолошко опредељење описаних фрагмената, али и више касноантичких локалитета на овом простору (Чуљевина

- 11 Катарина Дмитривић, „Резултати истраживања хумке на локалитету Сува Чесма у Лучанима“, *ЗРHM XXXV*, Чачак, 2005, 38–39, Т. IV/2.
- 12 Катарина Дмитривић, Марија Љуштина, „Керамика из бронзаног доба на локалитету Соколица у Остри код Чачка“, *ЗРHM XXXVII*, Чачак, 2007, Т. IV/1, 2; Т. VIII/1–5.
- 13 Milorad Stojić, „Gvozdeno doba u basenu Velike Morave“, *Centar za arheološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu*, knjiga 8, Beograd – Svetozarevo, 1986, 41, Т. I/2.
- 14 Лидија Никитовић, н. д., *ЗРHM XXVII*, Чачак 1997, 11.
- 15 Snežana Nikolić -Đorđević, „Antička keramika Singidunuma“, *Singidunum 2*, Beograd, 2000, 100; Аутор сличне типове тањира сврстава у тип III/12 и опредељује их у II–III век. Ове форме су познате и из Доње Паноније, где су сврстане у тип 3, чије се имитације јављају у ширем временском интервалу од I до IV века. Види: Olga Brukner, „Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije“, *Dissertationes et Monographiae*, tome XXIV, 39, Т. 65/6–11.
- 16 Катарина Дмитривић, Дејан Радичевић, *Касноантичка некропола у Чачку*, Чачак, 2009, 15–16, кат. 20, 102, 105.

и Питомине у Пријевору, Дубље у Горњој Горевници, касноантичка некропола и терме у Чачку)¹⁷, чини се да би најприхватљивије било датирање у IV век.

Хронолошко опредељење пронађеног материјала изведено је на основу малог броја карактеристичних, најчешће фрагментованих комада. Стога не можемо бити потпуно сигурни у изнета хронолошка запажања, али и поред тога можемо створити оквирну слику.

На основу досадашњих резултата истраживања највероватније да се ради о делимично испитаној хумци. У прилог овој констатацији говоре остаци архитектуре (обимни прстен од наслаганог камења), као и слој мрке земље са комадићима лепа констатован само унутар површине уоквирене овом конструкцијом, који би се могао протумачити као слој којим је обављено насипање хумке. Оснивање ове хумке је, одређено у рано бронзано доба, на основу постојања лучне камене конструкције која се може сматрати делом обимног прстена постављеног по њеној периферији. Чврсте аналогije постоје, и на локалитетима Велико Поље и Дубац у Јанчићима и Гротница у Гучи, који су исто тако датирани у рано бронзано доба.¹⁸ На овај период свакако указује и део керамичког материјала, као и приличан број алаткица од окресаног камена. Комадићи лепа и одређен број покретних налаза (керамике и окресаног алата) показују да је земља за насипање узимана из околине, са места у чијем је најближем окружењу највероватније постојао неки старији насеобински објекат. Невелика дубина налаза свакако је разлог што је по целој површини њиве, приликом орања, дошло до оштећења неких целина и развлачења материјала. Млађи налази, као нпр. керамика из прелазног периода, па и каснији, где посебну пажњу изазивају групни налаз накита из оближњег тумула и пар гвоздених копаља из VI века п. н.е, указују на дуготрајно коришћење овог локалитета у разним фазама праисторије. С тим у вези требало би нагласити да је упоавање гробова у старије тумуле била честа пракса у истраженим хумкама из околине Чачка. Да је ово налазиште имало и одређен значај и током римског периода потврђује и једна касноантичка јама.

На око 30 m јужно од сонде 2 из околног терена се издваја брежуљак око 0,5 m висине, приближно 12 m у пречнику, који би могао да представља још једну хумку. Ова ситуација је геодетски снимљена и везана за подлогу, тако да би се у будућности могла лако идентификовати и евентуално истраживати.

Ископавање у смислу потпуног испитивања очуваног дела хумке није завршено, тако да је циљ овогодишњих истраживања само делимично постигнут. Сада нам је јаснија њена ужа локација, као и евентуално место централног

17 Милоје Васић, „Касноантичка налазишта у Чачку и околини“, у: *Богородица Градачка у историји српског народа* (Научни скуп поводом 800 година Богородице Градачке и града Чачка), Чачак 1993, 9–17.

18 Лидија Никитовић, Милорад Стојић, Растко Васић, *Мојсиње, некропола под хумкама из бронзаног и гвозденог доба*, 15, 20–24.

гробног места. У наредним кампањама било би корисно постићи договор и истражити овај објекат у целости.

Prehistoric Mounds near the Monastery Nikolje Watermill in Prijevor near Čačak

Prehistoric mounds on the site Vidova-Prijevor graveyard (this site is also known under the name Vodenica manastira Nikolje/Monastery Nikolje Watermill) in the village Prijevor near Čačak has been known for a few decades, especially by a bronze jewelry set from the VI century B. C. (T. VII/1–3). A mound on the site Ade, cca 500 m far from the graveyard, explored in 1996 and dated to the Early and Middle Bronze Age, probably belongs to this group.

During 2010 available parts of one mound, damaged to some extent by regulation of the village road, were explored. These sondage excavations were limited only to the area of the monastery estate. That is the reason why the parts limited by the road and the fence remained unexplored. Within the researched area a stone construction, under which a pit had been dug, was found, as well as an arch stone construction and a small amount of typical ceramic sherds which gave us possibility to make preliminary stylistic-typological and chronological classification. Analyzing the material found in the pit 1, namely the typical Roman grey wheel thrown ceramics, it was concluded that it could be dated to the IV century A. D. Unlike this much younger unit, the stone arch construction as well as the significant number of sherds might be associated to the Early Bronze Age. This construction is determined as a part of a ring formed on a mound's rim, which is typical for burial architecture of the Early Bronze Age. In favour of this statement clearly speaks a solid construction of the kind on the mentioned site Ade. Taking the presence of the stone ring into consideration, it is clear that the center and the other half of the mound lies under the surface between the fence and the road line and the road itself. The excavation were not completed, but in the future it would be very useful to reach some solution to finish this job.

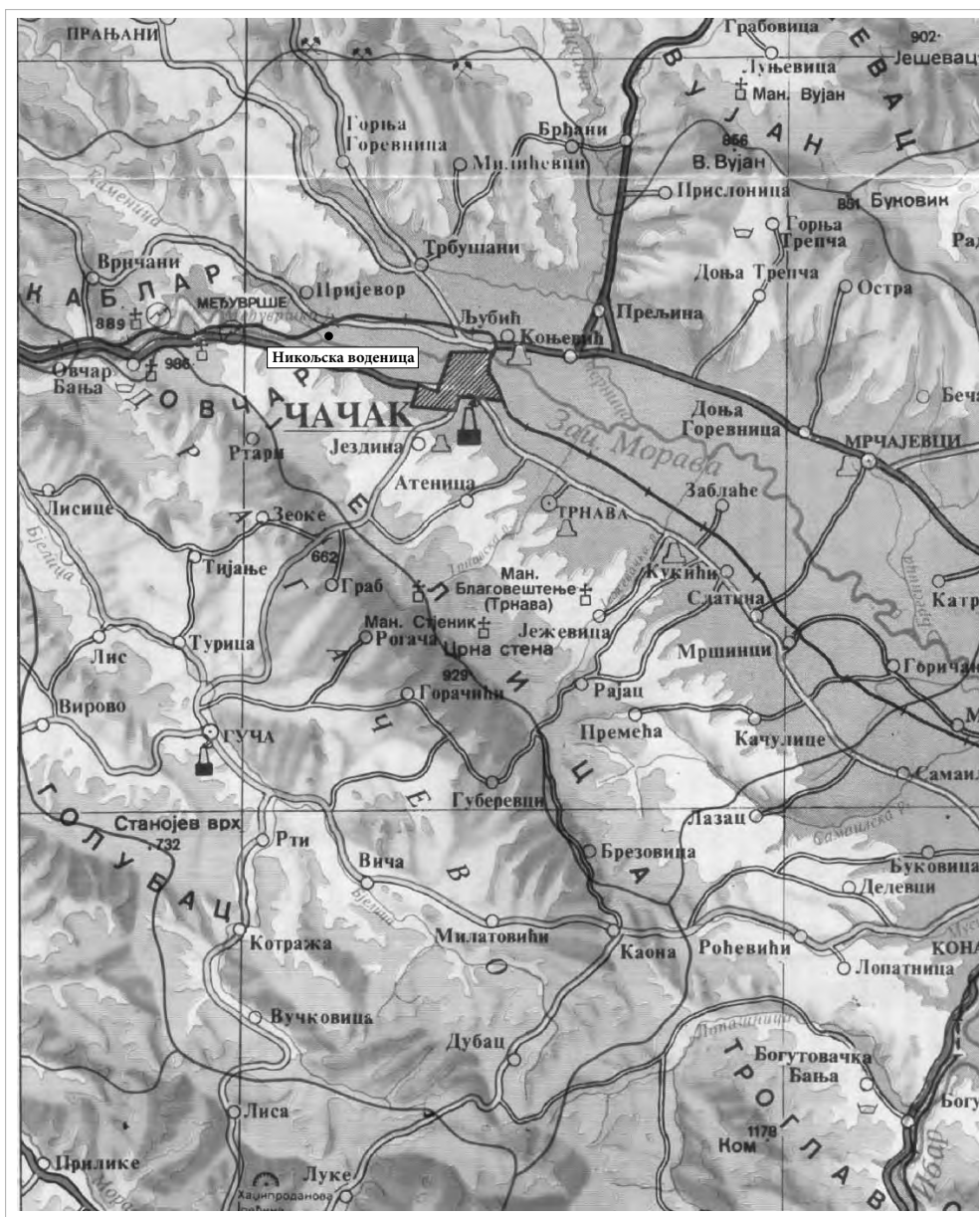
Katarina DMITROVIC, M. A.
Prevod: Katarina DMITROVIC, M. A.

Le groupe de tumulus préhistoriques près du moulin à eau du monastère Nikolje à Prijedor, près de Cacak

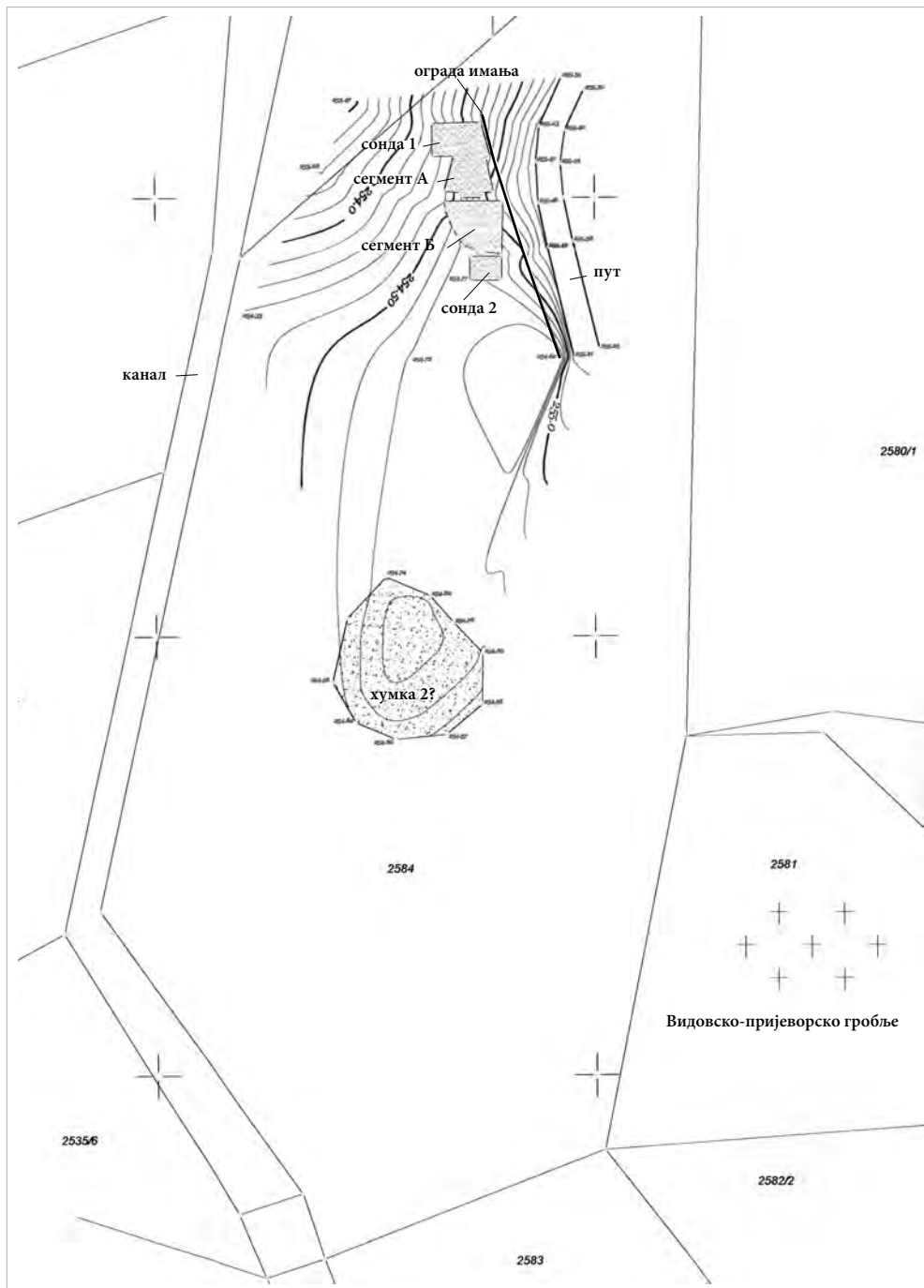
Le groupe de tumulus préhistoriques à la localité du cimetière de Vidova–Prijedor (connue aussi sous le nom de moulin à eau du monastère Nikolje) à Prijedor près de Cacak est connu auprès du public professionnel depuis plusieurs décennies déjà, notamment d'après la trouvaille occasionnelle de la parure en bronze du VIème siècle avant J.-C. (T. VII/ 1–3). À ce groupe pourrait appartenir également le tumulus de l'Âge ancien et moyen du bronze de la localité d'Ada, éloignée environ 500 m à l'est du cimetière, explorée pendant l'année 1996.

Afin d'explorer ce tumulus à proximité du moulin à eau et du cimetière, durant l'année 2010 fut exécutée une exploration moindre de sondage des parties disponibles du tertre en partie endommagé par la régularisation de la voie vicinale. La possibilité de créer l'excavation fut réduite uniquement aux espaces entourés d'une clôture de la propriété. Dans le cadre de la surface explorée fut découverte une construction en pierre, sous laquelle fut creusée la fosse 1, puis une construction en pierre arquée, ainsi qu'une quantité moindre de fragments caractéristiques de céramique, d'après lesquels une classification stylistique-typologique et chronologique plus précise put être effectuée. En analysant le matériel mobile de la fosse 1, ce qui ramène en premier lieu à l'existence de céramique grise typiquement romaine exécutée sur un tour rapide, on détermina qu'il provint selon toute probabilité du IVème siècle avant J.-C. . Par opposition à cet ensemble assez récent, la construction arquée en pierre, ainsi que la plus grande partie des fragments en céramique, fut orientée à l'Âge ancien du bronze. Cependant, la construction mentionnée fut déterminée comme partie de l'anneau volumineux qui, à l'Âge ancien du bronze, fut souvent formé au bord du tertre, de quoi témoigne la construction quelque peu plus solide de cette sorte sur les Ada. Pour cette raison, on estime qu'il s'agit effectivement ici aussi de la partie du tumulus, dont une partie pénétra sous la route asphaltée. Néanmoins, la place centrale se trouvait, vraisemblablement, entre le bord de la route et la clôture de la propriété mais, en cette circonstance, nous n'avons pas réussi à achever son exploration.

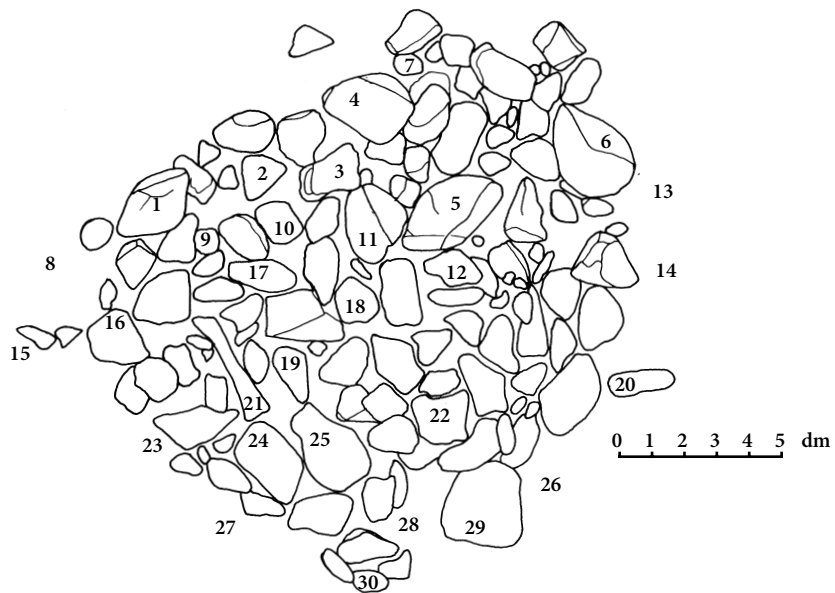
Katarina DMITROVIC, M. A.

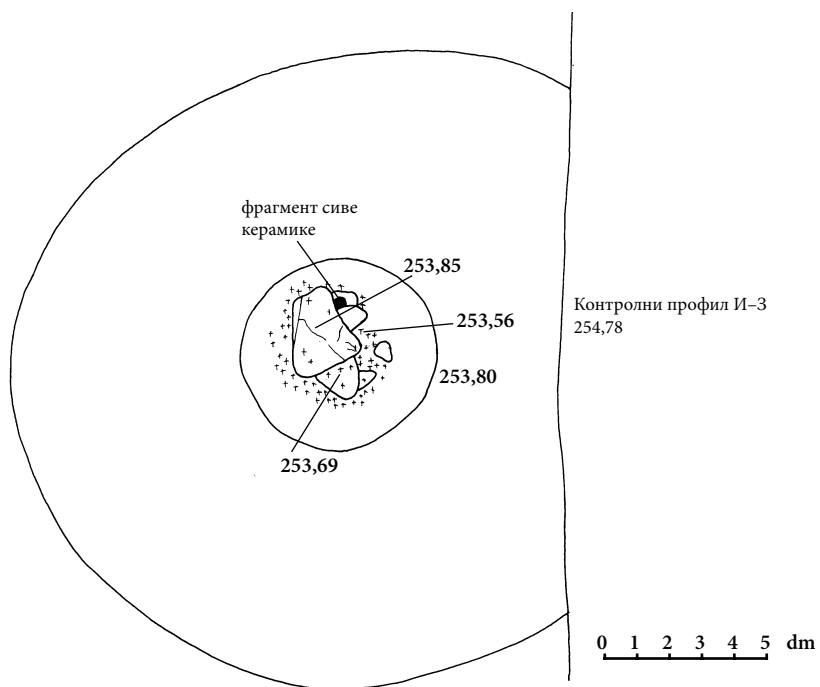
Т. 1 – Карта са положајем локалитета

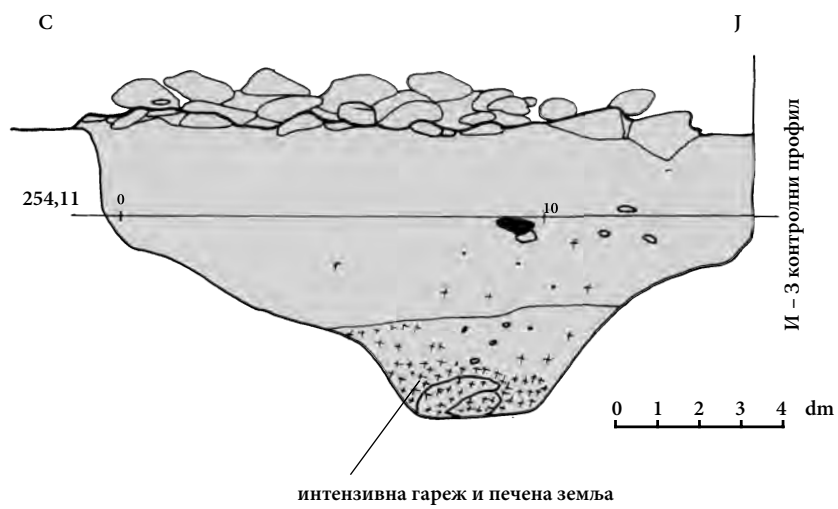
Т. II – Ситуациони план

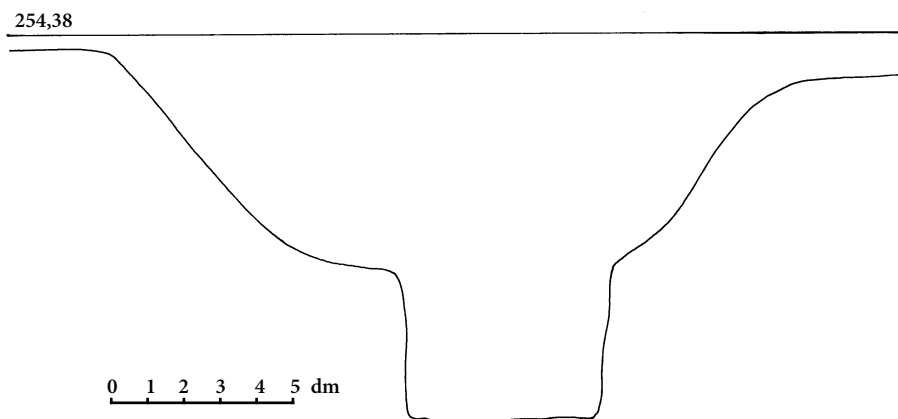
а) Конструкција од камена изнад јаме I

б) Основа јаме I – испод конструкције од камена

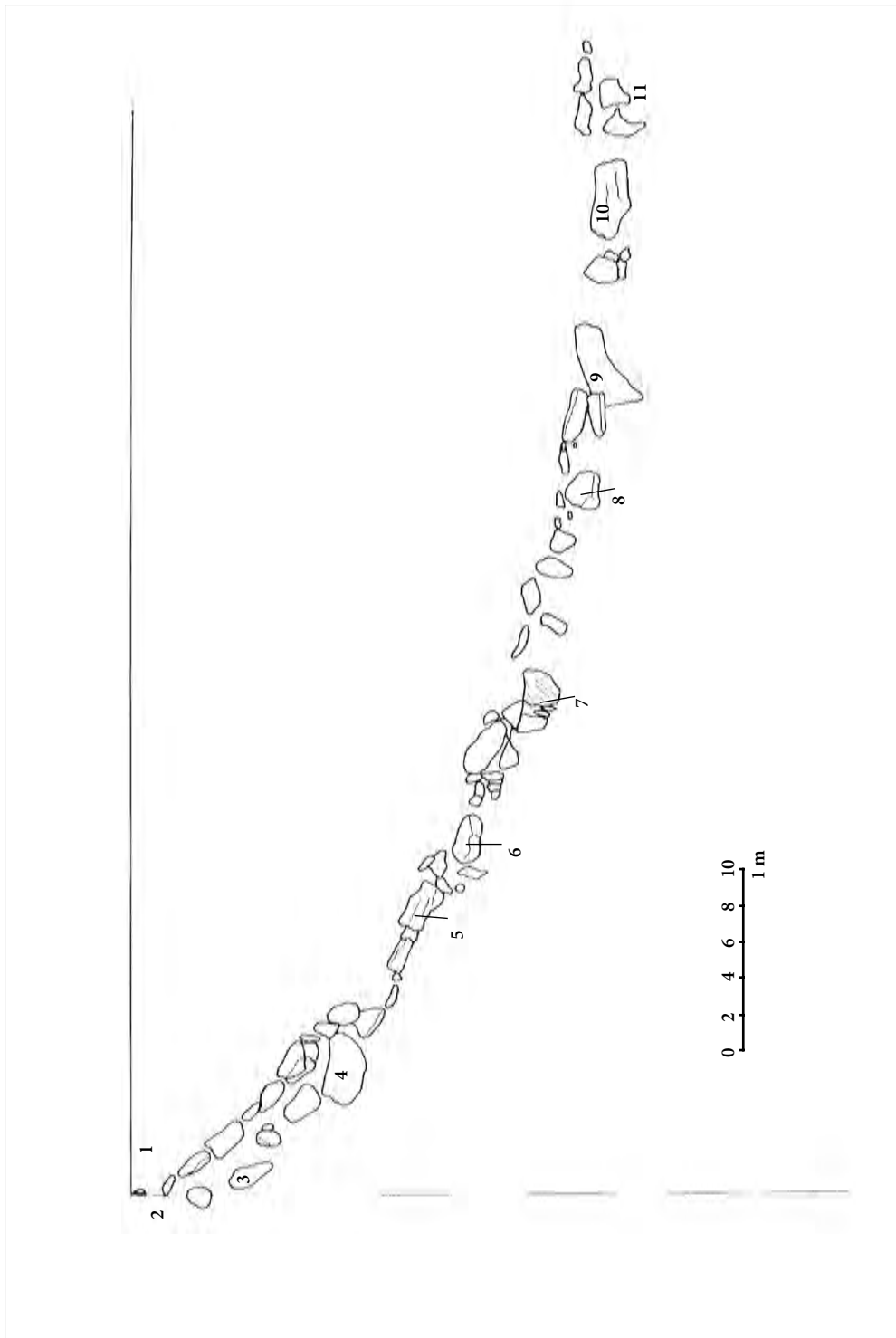

а) Јама I током пражњења

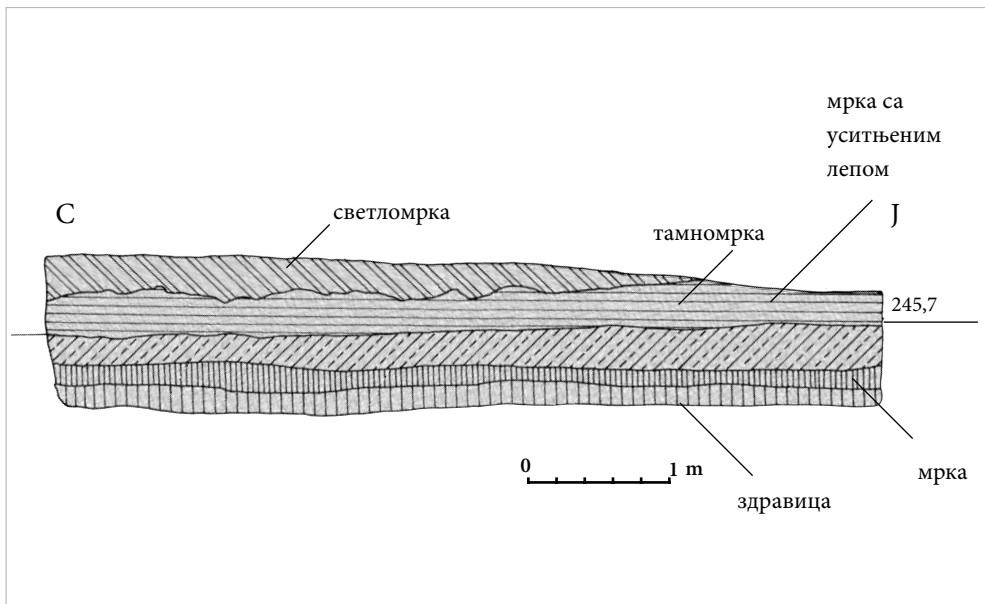

б) Пресек кроз испражњену јаму I

T. IV

T. V – Сегмент Б –лучна конструкција од камена

а) Сегмент Б, профил С-Ј

б) Сегмент А, профил И-3

Т. VI

1

2

3

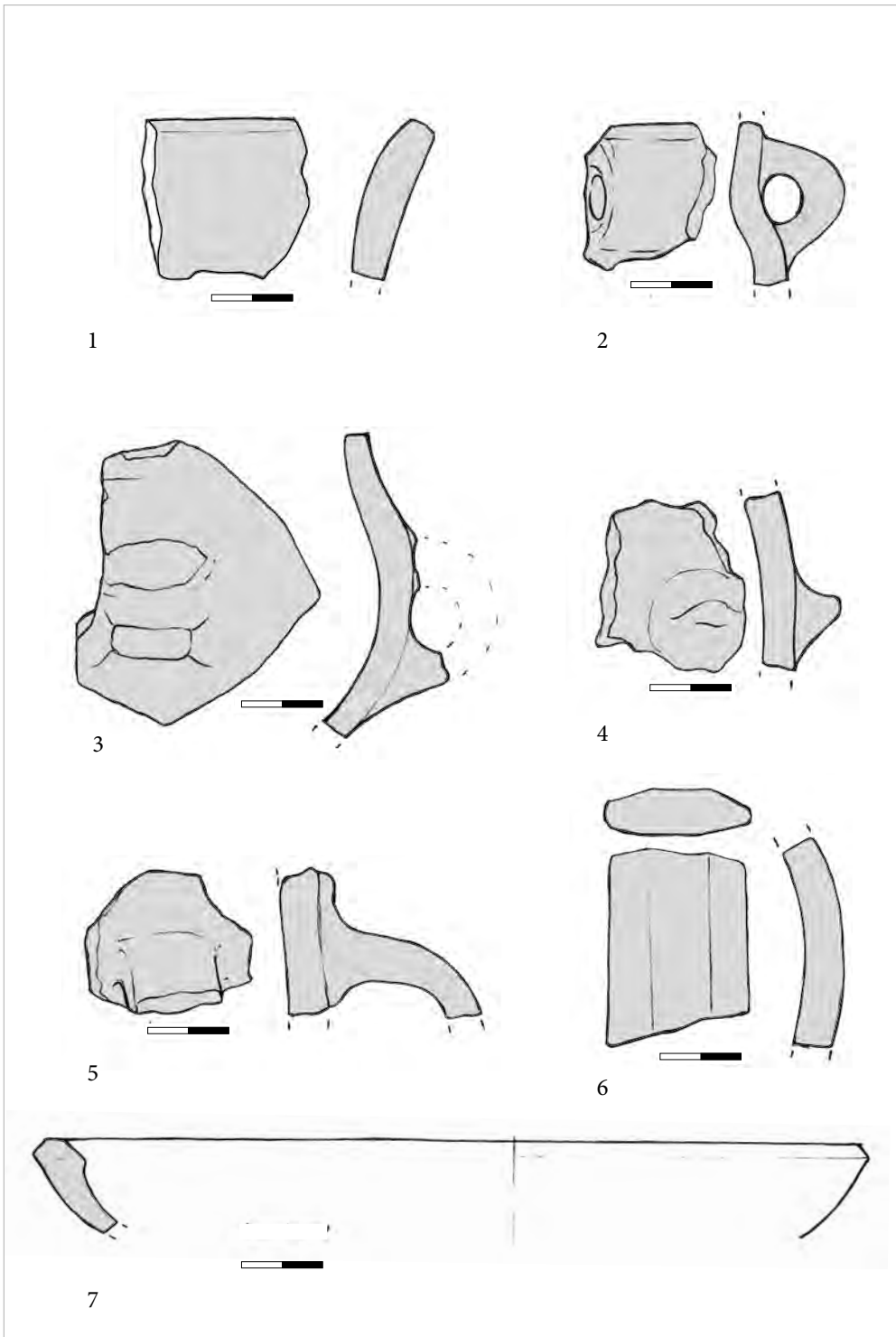

4

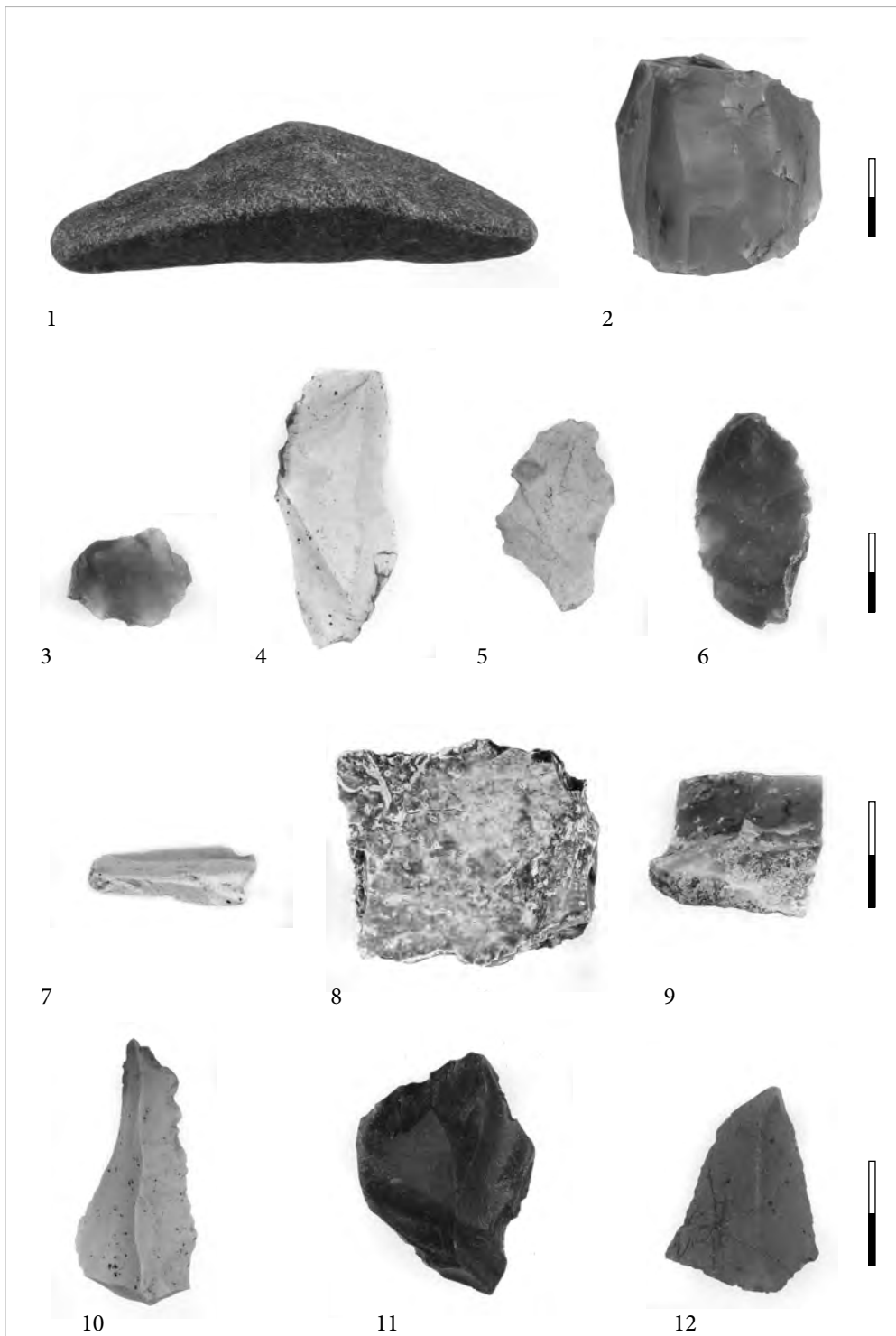

5

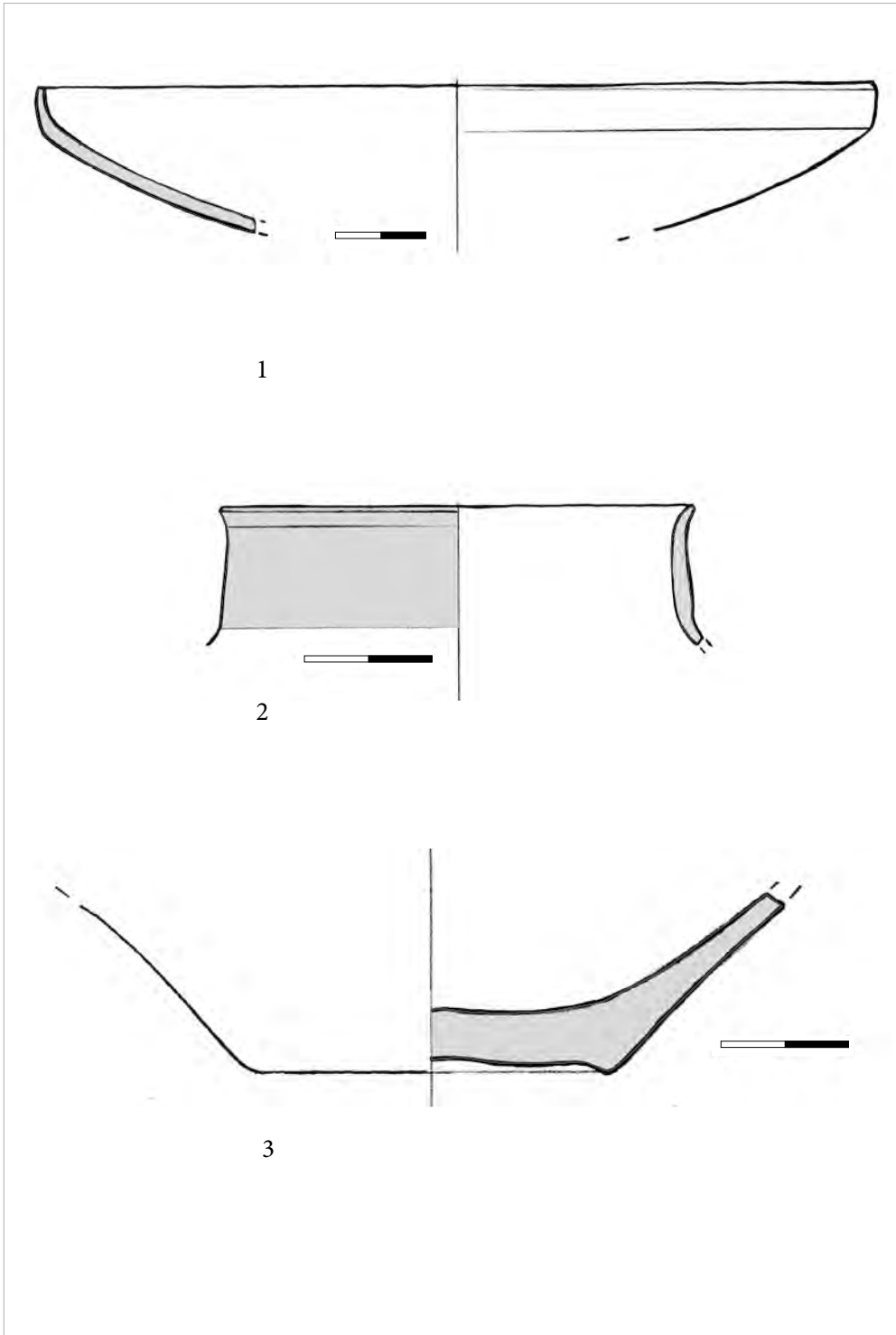
Т. VII – Случајни налази из растурених тумула

Т. VIII - керамика

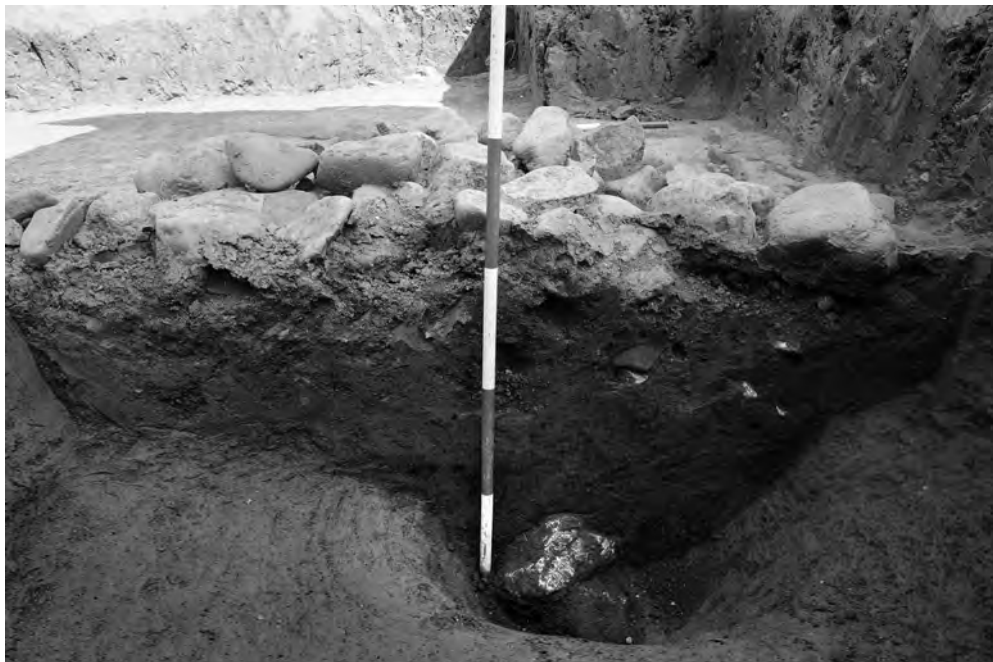
T. IX – алат од камена

Т. X – керамика из јаме I

а) камена конструкција над јамом

б) јама I током пражњења

T. XI

а) изглед сегмената А и Б са откритени целинама

б) Сегмент Б – камена лучна конструкција

Т. XII